

Mind the Gap STEFAN HERTMANS, GERARDJAN RIJNDERS, KAAITHEATER EN TONEELGROEP AMSTERDAM
FOTO: CHRIS VAN DER BURGH

een plek van ontbinding en opschorting van bestaande discursieve posities, niet als een dialectische opheffing ervan: '(De tragedie) toont een conflict zonder oplossing. De ontkenning van de mythische machtsorde blijft aan het ontkende gebonden. Dat betekent hier negativiteit: het gaat in geen enkel geval over het afscheid van het thetische, maar om zijn opschorting.' (p. 175) De tragedie stelt het innemen van een nieuwe positie uit en weigert tegelijk de oude (mythische) positie te bevestigen. In dat uitstel worden de gemeenschap en haar waarden tijdelijk opgeschort. Hegels inzicht van de vrouw als 'eeuwige ironie van de gemeenschap' kan vanuit dit perspectief nog geradicaliseerd worden. Hoewel zij niet beschouwd werden als volwaardige burgers en geen stem hadden in het politieke leven, speelden vrouwen een centrale rol in rituelen die 'gemeenschapstichtend' of '-bevestigend' waren, zoals het huwelijksritueel en het begrafenisritueel, beide rituelen waarin de oikos en de polis elkaar ontmoeten. In het begin van de twintigste eeuw analyseerde de Franse antropoloog Arnold van Gennep huwelijks- en begrafenisrituelen als belangrijke overgangsrites van één bepaalde sociale en biologische toestand naar een andere. Deze rituelen vertonen een driedelige structuur:

de scheiding van de oude fase, een overgangsfase en een integratie in de nieuwe fase. De rituele celebratie duidt het belang aan van deze momenten voor het individu en voor de gemeenschap en voorziet in een conventioneel en symbolisch gedrag. De antropoloog Victor Turner heeft gewezen op het belang van de tussenfase, de overgangsfase: een fase van ambiguïteit, creativiteit en vrijheid, maar ook van wanorde, kwetsbaarheid en mogelijk gevaar¹². Het is een fase waarin de oude regels niet meer en de nieuwe regels nog niet gelden. Het is deze 'liminale' ruimte, deze overgangsruijme die ik in verband zou willen brengen met het moment van 'opshorting' waarover Lehmann spreekt.

Als opvoering (performance) is de tragedie een sociaal ritueel. Wanneer nu in de tragedies begrafenis- en huwelijksrituelen geënsceeneerd worden, treedt er een soort van Droste-effect op: in een ritueel wordt een ritueel opgevoerd. We kunnen nog een stap verder in deze mise-en-abyme: de tragedie als ritueel zit op haar beurt ingebed in het overkoepelende ritueel van de Dionysische feesten. Dat spiegeleffect van rituelen kan alleen maar leiden tot een clash van de waarden die in die rituelen vertegenwoordigd worden. De Griekse tragedie wordt een 'liminale' ruimte waarin de bekende rituele

handelingen (huwen en begraven) van hun vanzelfsprekendheid worden ontdaan. In vele tragedies worden begrafenis- en huwelijksrituelen naast elkaar geplaatst en met elkaar gemixt. In de tragedie creëren deze rituelen dus niet langer orde in de chaos (zoals hun oorspronkelijke taak was), integendeel ze zijn veel meer een manier om die chaos te meten. De mix van huwelijks- en begrafenisrituelen veroorzaakt bij de toeschouwers ervaringen van instabiliteit waardoor ze gedwongen worden bepaalde sociale normen en zekerheden van de polis in vraag te stellen. Vanuit de perversie van die twee rituelen krijgt *Antigone* een betekenis die veel minder geruststellend is dan de hegeliaanse lectuur. Door zijn verbod om het lijk van Polyneikes te begraven, ontnemt Creon Antigone de mogelijkheid om de voorgeschreven begrafenisrituelen uit te voeren. Door de straf die hij haar oplegt, ontnemt hij haar eveneens de huwelijksrituelen. Al in de openingsverzen van het stuk vermengen zich erotiek en verwijzingen naar dood en begraven. In de discussie met haar zus Ismene zegt Antigone bereid te zijn te sterven om haar broer te begraven: 'In dat geval/ kom ik in wederzijdse genegenheid/ naast hem te liggen, als straf/ voor mijn integriteit.'¹³ Ismene antwoordt haar: 'Wat loop je warm voor zoets kils...' Antigone: 'Ik bewijs in elk geval een gunst/ aan wie ik dat het meest verschuldigd ben.' Ismene: 'Als het lukt! Maar wat jij wilt, is onmogelijk.' (p. 20) Een Engelse vertaling maakt de erotische ondertoon in deze discussie veel duidelijker. Antigone: 'As a loved one I will lie with him, a loved one.' Ismene: 'You have a warm heart for chilling tasks.' Antigone: 'But I know that I will be pleasing to those whom I ought to bring pleasure.' Ismene: 'If you can, but you are in love with the impossible.'¹⁴ Dezelfde perverse vermenging vinden we terug bij Creon. Wanneer zijn zoon Haimon komt pleiten voor zijn verloofde Antigone, antwoordt Creon hem: 'Laat die verfoeilijke meid nu maar/ ergens in de hel een man gaan zoeken.' (p. 47) En als hij merkt dat hij zijn zoon niet kan overtuigen van zijn politiek gelijk, schreeuwt Creon in woede uit: 'Brenghier dat creatuur, dan kan ze/ meteen ditzelfde ogenblik terechtgesteld worden, waar haar verloofde bij is!' (p. 52) Waar de vader het huwelijk zou moeten goedkeuren, spreekt hij hier het doodvonnis uit. Creon beveelt Antigone levend te begraven. Wanneer het koor haar ziet gaan, jammert het: 'Nu ik dit zie, kan ik mijn tranen/ niet langer bedwingen: daar gaat Antigone/ op